

Școala doctorală a Universității „Lucian Blaga” din Sibiu
Facultatea de Teologie Ortodoxă „Sfântul Ierarh Andrei Șaguna”

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

*Relațiile dintre Roma și Constantinopol în timpul Împăratului
Mihail al VIII-lea Paleologul*

Doctorand: Daniel-Ionuț Crețu

Conducător de doctorat: Pr. Prof. Dr. Nicolae Chifăr

Sibiu, 2025

Capitolul I: Renașterea Bizantină

În urma cuceririi latine a Constantinopolului din 1204, Imperiul de Niceea a devenit spațiul fundamental al unei renașteri bizantine complexe, desfășurată în condițiile destrămării ordinii tradiționale. Departate de a se limita la funcția de adăpost provizoriu pentru elitele imperiale refugiate, Imperiul de Niceea a reușit să construiască un cadru politic, administrativ și cultural solid, revendicând în mod legitim continuitatea tradiției imperiale bizantine. Analiza surselor bizantine contemporane, precum cronicile lui Gheorghe Akropolites, Teodor Scutariotes sau George Pachymeres, oferă o perspectivă esențială asupra strategiilor prin care elitele niceene au conceput și implementat politicile de restaurare a autorității imperiale. Aceste surse, abordate critic și contextual, nu redau doar evenimentele exilului și ale reconstrucției, ci permit o înțelegere mai profundă a logicii politice și a discursurilor ideologice care au modelat acest proces de regenerare. Renașterea bizantină nu a însemnat doar reorganizarea instituțiilor sau recucerirea teritoriului pierdut, ci a implicat și o redefinire a identității imperiale, adaptată noilor realități geopolitice și religioase. În acest context, funcționarea administrației niceene, formularea unui discurs imperial restaurator și relațiile complexe cu lumea latină, precum și cu rivalii ortodocși din Epir și Trapezunt, reflectă o politică flexibilă, capabilă să gestioneze atât presiuni externe, cât și tensiuni interne.

Personalitatea lui Mihail al VIII-lea Paleologul a jucat un rol determinant în acest proces. Înzestrat cu un simț politic excepțional și o remarcabilă abilitate diplomatică, Mihail a reușit să navigheze cu abilitate între amenințările latine, rivalitățile ortodoxe și crizele interne. Opțiunea sa de a negocia unirea cu Roma, interpretată de istorici precum Deno Geanakoplos mai degrabă ca o manevră diplomatică decât ca o autentică reconciliere doctrinară, ilustrează pragmatismul său politic. În același timp, măsurile autoritare adoptate pentru a impune această politică au generat rezistență internă, alimentând tensiuni care aveau să marcheze profund societatea bizantină.

Renașterea bizantină inițiată în Imperiul de Niceea și continuată prin recucerirea Constantinopolului în 1261 s-a dovedit a fi nu doar un triumf militar și politic, ci și o manifestare a vitalității intelectuale și teologice a civilizației bizantine. Imperiul restaurat a reușit să păstreze vie moștenirea bizantină, să se adapteze realităților noi și să răspundă, prin soluții strategice și ideologice inovatoare, la provocările lumii post-cruciade. Această perioadă se impune, așadar, ca un moment crucial în istoria Bizanțului, în care tradiția și inovația s-au împletit într-un efort remarcabil de supraviețuire și afirmare într-un context ostil și fragmentat.

Capitolul II: Politica diplomatică a lui Mihail al VIII-lea Paleologul

Recucerirea Constantinopolului în anul 1261 de către Mihail al VIII-lea Paleologul a reprezentat nu doar restaurarea simbolică a autorității bizantine, ci și începutul unor mutații profunde în plan religios și diplomatic, într-un context european profund fragmentat confesional și politic. Restaurarea Bizanțului ortodox a fost privită în Occident cu neîncredere și ostilitate, fiind percepută ca o sfidare a ordinii ecleziale instaurate în urma celei de-a patra cruciade și o contestare a pretențiilor universaliste ale Bisericii Romei. Într-un context în care identitatea religioasă dicta legitimitatea politică, Mihail al VIII-lea a fost forțat să transforme religia într-un pilon esențial al strategiei sale diplomatice. Redefinirea politicii externe bizantine a avut ca obiectiv primordial obținerea recunoașterii din partea papalității și neutralizarea riscului unei noi cruciade menite să reinstaureze Imperiul Latin de Constantinopol. Diplomația paleologilor, animată de o subtilă artă a echilibrului, a încercat să

exploateze diviziunile interne ale Occidentului și să profite de tendințele pacifiste manifestate în cercurile curiale și regale. Un element fundamental al acestei strategii l-au constituit contactele cu Ludovic al IX-lea al Franței, suveran venerat pentru pietatea sa, dar care a manifestat reținere față de ideea unei intervenții armate împotriva unui împărat creștin. Prudența regelui francez a creat un context favorabil Bizanțului, oferindu-i lui Mihail posibilitatea de a iniția tatonări diplomatice discrete cu Roma, menite să câștige timp și să dezamorseze presiunea militară.

Primele demersuri oficiale către papalitate, realizate în anii 1262–1263 prin intermediul unei ambasade trimise la Urban al IV-lea, au fost însoțite de o corespondență elaborată cu rafinament retoric, în care împăratul bizantin invoca idealul unității creștine dintre „Noua Romă” și „Vechea Romă”. Deși evitând angajamente dogmatice explicite, mesajul exprima o aparentă disponibilitate pentru reconciliere, mizând pe subtilități diplomatice menite să mascheze intențiile reale. Răspunsul favorabil al papei, reflectat într-o schimbare notabilă a titulaturii adresate împăratului bizantin, denotă ambiguitatea și complexitatea relațiilor dintre cele două părți. Obstacolele dogmatice, în special disputa legată de *Filioque*, au rămas insurmontabile într-o perspectivă teologică profundă. În realitate, Mihail al VIII-lea a instrumentat retorica unirii ca mijloc de protejare a Bizanțului restaurat, urmărind o soluție de compromis provizorie mai degrabă decât o fuziune autentică a celor două tradiții ecleziiale.

În paralel, împăratul a încercat să construiască un sistem de alianțe flexibile: sprijinul genovez, inițial crucial pentru recucerirea capitalei, a fost menținut prin concesii comerciale, în timp ce tatonările cu Manfred de Sicilia sau cu alte puteri occidentale vizau slăbirea coeziunii taberei latine. În același timp, politica sa a urmărit contrabalansarea influenței venetiene, ostile Bizanțului, prin manevre diplomatice calculate.

Capitolul III: Relații între Roma și Constantinopol în timpul Sinodului al doilea de la Lyon

Mihail al VIII-lea Paleologul, consolidând autoritatea Imperiului Bizantin restaurat, a inițiat o amplă strategie diplomatică pentru obținerea recunoașterii internaționale. În acest context, unirea religioasă cu Roma a fost instrumentalizată ca un mijloc esențial de legitimare politică și protecție geopolitică. Eforturile diplomatice ale împăratului au culminat cu participarea unei delegații oficiale bizantine la Sinodul al Doilea de la Lyon din 1274, eveniment ce a reprezentat vârful diplomației paleologiene și a generat, simultan, o profundă criză de conștiință teologică în interiorul Bisericii Ortodoxe.

Sinodul, convocat de Papa Grigorie al X-lea, a fost conceput ca o încercare de răspuns integrat la crizele multiple ale creștinătății medievale: amenințarea musulmană asupra statelor latine din Orient, necesitatea unei reforme ecleziastice radicale și ruptura dogmatică dintre Apus și Răsărit. Departe de a fi doar un forum doctrinar, reuniunea de la Lyon a devenit scena unor negocieri intense, unde interesele teologice și imperatiile politice s-au contopit într-o manieră profundă.

În această ecuație, Mihail al VIII-lea a privit actul unirii ca pe o concesie strategică, menită să prevină o nouă cruciadă occidentală îndreptată împotriva Bizanțului și să conserve existența fragilului său imperiu restaurat. Acceptarea formală a formulei latine *Filioque* de către delegația bizantină, deși necesară din punct de vedere diplomatic, a provocat o reacție vehementă în sânul Bisericii Ortodoxe, unde fidelitatea față de tradiția patristică era percepută ca indisolubilă de însăși identitatea bisericească. Criza declanșată de proclamarea unirii a

generat fracturi de lungă durată, concretizate în schisma arsenită și schisma iosefită, manifestări ale unei opoziții de fond față de compromisul dogmatic impus de autoritatea imperială.

Lucrarea subliniază că, deși Sinodul al Doilea de la Lyon a fost proiectat de papalitate ca un sinod ecumenic, el nu a reușit să depășească ruptura canonică dintre Roma și Constantinopol. Menținerea utilizării termenului „sinod” reflectă tocmai această tensiune dintre idealul universalității și realitatea persistenței unei divizări ireconciliabile.

În cadrul unei cronologii coerente a evoluției relațiilor romano-bizantine, sinodul apare ca un moment de convergență între dimensiunea teologică, diplomatică și simbolică a supraviețuirii Bizanțului în secolul al XIII-lea. Acceptarea unirii religioase, deși concepută ca un mecanism de protecție și afirmare a unei noi identități imperiale, a pus în lumină fragilitatea modelului bizantin de integrare a politicii și teologiei, revelând tensiunea structurală dintre exigențele fidelității doctrinare și imperatiile statalității.

Proclamarea unirii dintre Biserica Romei și cea a Constantinopolului la Sinodul al Doilea de la Lyon din 1274, analizată în capitolul al treilea, nu a produs efectele de stabilitate politică și reconciliere confesională așteptate de Mihail al VIII-lea Paleologul. Dimpotrivă, decizia unirii a generat o intensă polarizare teologică și ecleziologică în interiorul lumii bizantine, alimentând tensiuni sociale, conflicte de autoritate și noi forme de rezistență față de influența latină. În acest climat tensionat, figura lui Ioan al XI-lea Bekkos se impune ca una dintre cele mai provocatoare ale secolului al XIII-lea bizantin, situându-se la confluența dintre fidelitatea față de tradiția patristică și imperatiile stringente ale politicii imperiale.

Capitolul IV: Patriarhul Ioan Bekkos - apărătorul Unirii de la Lyon

În cel de-al patrulea capitol este abordată complexitatea poziției lui Ioan Bekkos, inițial un opozant al unirii, care, în urma studiului aprofundat al scrierilor Părinților Bisericii, își modifică fundamental viziunea asupra relațiilor dintre cele două Biserici. Această reorientare doctrinară – exprimată prin celebra formulă „*de la Tatăl prin Fiul*” – îl conduce către convingerea că unirea nu înseamnă o trădare a Ortodoxiei, ci reprezintă o reafirmare a unui adevăr teologic comun, împărtășit esențial atât de Răsărit, cât și de Apus.

Numirea sa ca patriarh al Constantinopolului în 1275, într-un context politic și ecleziastic extrem de tensionat, îl transformă într-un actor esențial al politicii religioase paleologiene. Departate de a fi un simplu instrument al Romei sau al curții imperiale, Bekkos se afirmă drept un gânditor teologic rafinat, preocupat sincer de unitatea Bisericii și de recuperarea consensului patristic. Activitatea sa teologică, concretizată în tratate polemice și apeluri la unitate, este însă intens contestată de tabăra antiunionistă, culminând cu condamnarea sa oficială la Sinodul de la Vlacherna din 1285.

Deși respins și marginalizat de contemporanii săi, Ioan Bekkos rămâne o personalitate de prim-plan în încercarea de reconciliere teologică între Orient și Occident. Interpretările sale patristice, influențate parțial de ideile lui Augustin și Toma de Aquino, reinterpretează într-o manieră originală purcederea Duhului Sfânt, fără a compromite monarhia Tatălui. Astfel, Bekkos construiește o punte doctrinară care, deși nerecunoscută în epoca sa, va reverbera ulterior în dezbaterile Sinodului de la Florența și în reflecțiile ecumenice moderne.

În teologia și cercetarea istorică recentă, figura lui Ioan Bekkos a fost supusă unei reevaluări substanțiale. Dincolo de eticheta reductivă de „latinophron”, el este redescoperit ca un teolog subtil, profund ancorat în Tradiție, dar deschis dialogului interconfesional. Lucrările sale, remarcabile prin rigoare metodologică și sinceritatea demersului, sunt astăzi apreciate ca

expresii timpurii ale unui ecumenism teologic bazat pe consensul patristic, și nu pe compromisuri dogmatice.

Figura lui Ioan Bekkos ilustrează astfel tensiunea fundamentală dintre fidelitatea față de moștenirea ortodoxă și imperativele geopolitice ale supraviețuirii bizantine. În ciuda contestărilor și condamnărilor suferite, moștenirea sa rămâne un punct de referință esențial pentru orice tentativă sinceră de reconciliere între Biserica Ortodoxă și Biserica Romei.

Capitolul V: Urmările Sinodului de la Lyon (1274)

În contextul fragilității geopolitice și al presiunilor externe care au marcat a doua jumătate a secolului al XIII-lea, proclamarea unirii dintre Biserica Romei și cea a Constantinopolului la Sinodul de la Lyon (1274) a reprezentat o tentativă ambițioasă a împăratului Mihail al VIII-lea Paleologul de a asigura supraviețuirea politică a Imperiului Bizantin printr-o restaurare a comuniunii bisericești. Totuși, așa cum am arătat de-a lungul tezei, această decizie nu a condus la consolidarea dorită, ci a precipitat o criză profundă, teologică, ecleziastică și politică, cu reverberații majore pentru lumea bizantină.

Pe plan extern, unirea a oferit Bizanțului un respiro diplomatic temporar, reușind să amâne o intervenție militară occidentală, în special din partea lui Carol de Anjou, dar nu a reușit să elimine amenințările latente. Împăratul Mihail al VIII-lea a întreținut o relație ambivalentă cu papalitatea, oscilând între manifestări formale de fidelitate și tactici de evitare a implementării efective a deciziilor sinodale, într-un joc politic subtil, dar profund precar.

Pe plan intern, opoziția față de unire a cunoscut o expansiune rapidă și intensă. Clerul, monahismul și diverse grupuri aristocratice au perceput unirea ca pe o trădare a ortodoxiei tradiționale, generând o rezistență sistematică. Figura patriarhului Ioan al XI-lea Bekkos ilustrează complexitatea acestei perioade: inițial adversar al unirii, el devine ulterior unul dintre cei mai rafinați susținători ai acesteia, încercând să găsească un punct de convergență între tradiția patristică răsăriteană și doctrina *Filioque*. Totuși, sprijinul său pentru politica unionistă l-a marginalizat, iar destinul său reflectă eșecul larg al proiectului de reconciliere.

Domnia lui Andronic al II-lea Paleologul, succesorul lui Mihail, a marcat abandonarea oficială a unirii cu Roma și reabilitarea facțiunii antiunioniste. Însă revenirea la o ortodoxie tradiționalistă nu a adus stabilitatea dorită: scindarea Bisericii bizantine a agravat instabilitatea ecleziastică și a slăbit coeziunea internă a Imperiului. Eforturile de reconciliere au fost sabotate de profunzimea resentimentelor și de fragmentarea ireconciliabilă a comunității bisericești.

În concluzie, așa cum a fost demonstrat în ultimul capitol al tezei, eșecul unirii de la Lyon trebuie înțeles nu doar ca un episod diplomatic nereușit, ci ca un punct de inflexiune major în istoria bizantină, relevând limitele geopolitice, teologice și instituționale ale Imperiului în pragul declinului său.

Această ultimă secțiune a lucrării a urmărit să sintetizeze complexitatea fenomenului unirii bisericești, evidențiind modul în care dinamica dintre doctrina teologică și strategie politică a modelat nu doar destinul Bizanțului, ci și evoluția ulterioară a relațiilor dintre Biserica Bizantină și Biserica Romei. De asemenea, a subliniat cum reverberațiile acestor evenimente continuă să influențeze până astăzi memoria istorică, oferind un teren fertil pentru reflecția teologică și ecumenică contemporană.

Astfel, Sinodul de la Lyon nu apare doar ca o dramă politică și religioasă a epocii sale, ci ca o lecție istorică privind dificultățile oricărei tentative autentice de reconciliere interconfesională într-un context marcat de fricțiuni identitare profunde.

Analiza parcursului bizantin de după 1204 a relevat complexitatea procesului de restaurare imperială și de reconstrucție a identității politice și religioase a Bizanțului în contextul lumii post-cruciade. Imperiul de Niceea nu a fost doar o fortăreață a rezistenței, ci un laborator al reinventării bizantine, în care tradiția și inovația au conlucrat pentru supraviețuirea unei civilizații amenințate. Recucerirea Constantinopolului în 1261, prin eforturile lui Mihail al VIII-lea Paleologul, a reprezentat punctul culminant al acestei renașteri, dar și începutul unor provocări structurale, într-o Europă din ce în ce mai fragmentată religios și geopolitic. Tentativa unirii religioase cu Roma, deși concepută ca o soluție pragmatică pentru salvarea Imperiului, a pus în lumină tensiunile profunde dintre fidelitatea față de tradiția ortodoxă și imperatiunile geopolitice ale momentului. Figura lui Ioan al XI-lea Bekkos, precum și scindările ulterioare între unioniști, iosefiți și arseniți, demonstrează că în Bizanț religia nu putea fi redusă la un instrument diplomatic fără a genera crize majore de legitimitate internă. Departate de a atinge o stabilizare durabilă, perioada de după Sinodul de la Lyon a fost marcată de instabilitate ecleziastică, de fragmentări politice și de un declin gradual, reflectând limitele capacității Imperiului de a gestiona simultan presiunile externe și tensiunile interne.

În final, această teză a evidențiat nu doar eșecul unirii de la Lyon, ci și paradoxul bizantin mai larg: acela de a încerca să salveze unitatea politică prin sacrificii confesionale, riscând astfel însăși coeziunea identitară care fundamentase tradiția imperială. Moștenirea acestor frământări, reevaluată astăzi atât de istoriografia bizantinologică cât și de reflecția ecumenică modernă, subliniază cât de delicat și dificil este demersul unei autentice reconcilieri într-un context marcat de rivalități istorice și sensibilități teologice adânc înrădăcinate. Lecțiile Bizanțului târziu, așa cum s-au desprins din studiul de față, rămân relevante nu doar pentru înțelegerea trecutului, ci și pentru provocările contemporane ale dialogului interconfesional și ale construcției unității în diversitate.